

МІНІСТЕРСТВО ОВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Н. М. Вівчарик

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Методичні рекомендації

Івано-Франківськ

УДК 398(075.8)
ББК 82.3 (4 УКР)я 73
В 41

Вівчарик Н. М. Усна народна творчість: Методичні рекомендації. Івано-Франківськ : Територія друку, 2020. ? с.

Автор:

Вівчарик Наталія Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Рецензенти:

Хороб Степан Іванович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Луцак Світлана Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету.

Науково-методичне видання

Надруковано за ухвалою Вченої ради Факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 2 від 13 вересня 2019 року).

Анотація

«Усна народна творчість» вивчається на першому курсі у першому семестрі. Вона забезпечує ґрунтовні фахові знання про український фольклор, його особливості; існуючі взаємозв'язки між фольклором та художньою літературою; вивчає тексти, які належать до різних літературних родів, звичаї та обряди; формує критичний підхід, вміння працювати у групах, дискутувати, здійснювати порівняльний аналіз; сприяє забезпеченню необхідного рівня знань для проходження фольклорної практики та фаховій підготовці майбутніх філологів, учителів, адже чинна програма з української літератури передбачає вивчення творів усної народної творчості, її жанрів з п'ятого по одинадцятий клас. У 5 класі учні вивчають міфи, легенди, народні казки, у 6 класі – календарно-обрядові, колискові пісні, анекдоти, у 7 класі діти знайомляться зі суспільно-побутовими піснями, коломийками, у 8 класі – з історичними піснями, думами, у 9 класі – з родинно-побутовими піснями, думами. Також елементи народних вірувань і фольклору неодноразово зустрічаються в художніх текстах, які вивчаються на уроках української літератури (Г. Сковорода, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, М. Коцюбинський, Л. Костенко та ін).

Українська усна народна творчість відображає духовні й морально-етичні, культурні цінності нашого народу, несе пізнавальне, естетичне та виховне значення, розширює знання про історичне минуле українців.

Генеральна конференція ООН з питань освіти, науки та культури (1989) прийняла рекомендацію для держав, що є членами ЮНЕСКО, про збереження народної культури та традицій, у яких закликає: надавати перевагу таким способам репрезентації традиційних народних культур, які популяризують живі або колишні свідчення цих культур; вдосконалювати професійну підготовку фахівців, які збирають та опрацьовують матеріали тощо.

Курс «Усна народна творчість» допомагає студентам розвинути навички педагогічної, дослідницької, пошукової діяльності.

У результаті вивчення курсу «Усна народна творчість» студенти зможуть набути:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу, самостійного оволодіння новими знаннями;

- здатність використовувати набутий український фольклор для формування національної свідомості, культурного світогляду учнів, їхньої моралі, ціннісних орієнтацій у сучасному суспільстві; здатність критично осмислювати нові художні тенденції;

- здатність використовувати, пропагувати й збагачувати українські традиції, застосовувати елементи етнопедагогіки та перспективний досвід в освіті, визначати пріоритети й перспективи (національні, суспільні, освітні, моральні тощо), реалізовувати їх у житті, розробляти й керувати проектами;

- здатність володіти навичками ведення дискусії й наукової полеміки; творчо й критично осмислювати мовно-літературну інформацію для вирішення теоретичних і практичних завдань у сфері професійної діяльності;
- уміння створити рівноправний і психологічно позитивний клімат для ефективного навчання; ефективної комунікації між учасниками освітнього процесу шляхом дотримання етичних норм у професійній діяльності та впровадження їх в освітній простір і суспільство;
- уміння здійснювати науковий пошук (зокрема з допомогою цифрових технологій);
- здатність продуктивно працювати автономно й у групі (команді), виконувати різні ролі й функції в колективі, досягати взаєморозуміння з людьми в процесі реалізації спільних завдань;
- здатність швидко й ефективно діяти в новій ситуації;
- здатність діяти на основі етичних норм (міркувань, мотивів).

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Основні поняття курсу

Тема 1. Поняття «фольклор», «фольклористика». Вивчення усної народної творчості у школі. *Лекція № 1. Практичне заняття № 1.*

Тема 2. Основи світоглядної системи українського фольклору. *Практичне заняття № 2.*

Тема для самостійного опрацювання. Праслов'янська міфологія.

Тема 3. Українська демонологія. *Лекція № 3.*

Змістовий модуль 2. Обрядова творчість.

Тема 4. Народна драма. *Лекція № 4.*

Тема 5. Календарно-обрядова творчість. Вивчення календарно-обрядових пісень на уроках української літератури у 6 класі. *Практичне заняття № 3.*

Тема 6. Родинно-обрядова творчість. *Практичне заняття № 4.*

Змістовий модуль 3. Фольклорні тексти та їх жанрова специфіка.

Тема 7. Героїчний епос та ліро-епос, його вивчення на уроках української літератури. *Практичне заняття № 5. Самостійна робота.*

Тема 8. Українські народні балади. *Лекція № 5.*

Тема 9. Пісня та її роль у житті українського народу. Вивчення суспільно-побутових пісень на уроках української літератури у 7 класі. *Практичне заняття № 6.*

Тема для самостійного опрацювання. Кобзарі та лірники, виконавці народних дум, історичних пісень (О. Вересай, Г. Гончаренко, М. Кравченко та ін.). Сучасні виконавці: «Шпилясті кобзарі», Василь та Микола Литвини, В. Нечепа. Національна капела бандуристів України.

Тема 10. Дитячий фольклор. *Лекція № 6.*

Тема 11-12. Казкова і неказкова проза. Контрольна робота. *Практичне заняття № 7-8.*

Тема для самостійного опрацювання. Авторські інтерпретації народної балади «В неділю рано зілля копала».

Тема 13. Презентація групових проєктів. *Практичне заняття № 9.*

Фольклорне багатство нашого народу

Генеральна конференція ООН з питань освіти, науки та культури (1989) прийняла рекомендацію для держав, що є членами ЮНЕСКО, про збереження народної культури та традицій, у яких закликає: надавати перевагу таким способам репрезентації традиційних народних культур, які популяризують живі або колишні свідчення цих культур; вдосконалювати професійну підготовку фахівців, які збирають та опрацьовують матеріали тощо.

Фольклор поєднує у собі різні види мистецтва – словесне, музичне, театральне, хореографічне, оскільки пов'язаний із народним побутом і обрядами, відображає особливості різних періодів розвитку. Уперше цей термін у 1846 році вжив англійський археолог Вільям Джон Томас. Зараз українські вчені паралельно використовують як поняття «фольклор», так і «усна народна творчість». Головними ознаками фольклору є анонімність, колективний спосіб творення, традиційність виконання, наявність кількох варіантів твору, чому сприяє усний спосіб творення і поширення. Фольклор тісно пов'язаний із етнопсихологічним характером народу, його ментальністю. Українців схильні до внутрішніх переживань, релігійні, акцентують увагу на духовному аспекті життя, працюють на землі, тому відчують єдність із природою, готові відстоювати власну територію. Усе це вплинуло на характер та тематику фольклорних текстів, спосіб їх виконання. *Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу (Олександр Довженко).*

Українці дуже багаті, може, найбагатші поміж усіма слов'янами, різнобарвними народними піснями. Вони не мудрують, складаючи свої пісні; у них пісні виростають самі, як квіти на полях зелених, і їх така кількість, якою не може похвалитися жоден народ у світі (Павел Шафарик¹).

Загалом науковці налічують триста тисяч українських народних пісень. У фонотеці народних пісень ЮНЕСКО² найчисельніше представлені українські. Їх понад п'ятнадцять з половиною тисяч. Українські народні пісні об'єднують календарно-обрядові, історичні та ліричні. Останні поділяються на дві групи – суспільно-побутові та родинно-побутові.

Родинно-побутові пісні – це ліричні поетично-музичні твори, в яких відбиті почуття, переживання, думки людини, пов'язані з її особистим

¹ Павел Йозеф Шафарик (1795-1861 рр.) – словацький та чеський поет, історик, мовознавець, етнограф. Засновник наукової славістики. Т. Шевченко присвятив Шафарикові свою поему «Єретик».

² ЮНЕСКО (англ. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) – спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка працює у галузі освіти, науки, культури, дбає про розвиток, охорону національних культур, їх пам'яток.

життям, сімейними проблемами й подіями, родинними стосунками. За тематикою родинно-побутові пісні поділяються на чотири групи: 1) пісні про кохання. Це, як правило, тексти, у яких ліричні герої ще не побралися, а тільки мріють про спільне щасливе життя, тому цю підгрупу також іменують піснями про дошлюбні взаємини («Ой чий то кінь стоїть», «Ой у вишневому садочку», «Їхав, їхав козак містом»). У них переважно розповідається про перші почуття, розчарування, зраду, біль розлуки або роздуми про одруження, проте найчастіше зустрічається мотив нерозділеного кохання. Психологічною напругою, драматизмом ці тексти дуже близькі до баллад. Відмінністю є насамперед те, що у піснях про кохання відсутній епічний компонент (сюжетна канва). Увага акцентована на конкретному моменті, певному емоційному стані; 2) пісні про сімейне життя, родинні стосунки («Ой там за горою, там за кам'яною», «Ой під вишнею, під черешнею», «Чи я в лузі не калина була»). Як правило, йдеться про важкі сімейні обставини: нарікання на важку долю, нещасливий подружній вибір супутника, а це породжує тугу за справжнім коханням, викликає сльози, розчарування своїм супутником. Радісні мотиви у цій групі пісень поодинокі. Навіть, коли сімейне життя не затьмарене серйозними проблемами, оспівується туга жінки за батьківським домом, її печальні думки, породжені довготривалою розлукою з матір'ю, елегантними роздумами над тим, що минає молодість і настає набагато складніший період зрілого життя. Такі твори І. Франко назвав «жіночими невольничими псалмами»; 3) пісні про трагічні сімейні обставини, пов'язані з втратою членів сім'ї (вдовині, сирітські життєві теми). Ліричні герої почуваються самотніми, приреченими («Ой жила я сім літ удовою», «Ой нема гірш нікому»). Найчастіше саме в цих піснях виникає образ биліни в полі, тоненької очеретини, яку ламає вітер. Навіть пестливі слова вживаються з метою викликати у слухачів співчуття, підкреслити трагічність і безвихідь; 4) гумористично-сатиричні пісні або жартівливі («Ой кум до куми залицявся», «Ой що ж то за шум учинився», «Ти ж мене підманула», «Із сиром пироги»). Найчастіше висміюються лінощі, безгосподарність, любовні походеньки одружених. М. Закревський³ підмітив, що в цих піснях «привілля для веселоців, іронії, дотепу українця, без яких він не може жити. Ця жартівливість тим привабливіша, що вона непідробна, природна; а дотепність, неначе іскра, часто з'являється несподівано і з блиском». У цій групі доволі часто використовується прийом самовисміювання.

Завдяки високому художньо-естетичному рівню й важливості проблематики особливу популярність серед народних мас здобули такі пісні про кохання, як «Місяць на небі, зіроньки сяють», «Цвіте терен, цвіте терен»,

³ Микола Закревський (1805-1871 рр.) – український історик, етнограф, художник, мовознавець і письменник. Видав збірку «Старосветский бандуриста» (1860), у якій вміщено 190 українських пісень і дум, 3878 прислів'їв, приказок, загадок, а також словник українських ідіом (11 127 слів), де у вступі захищав права українців на розвиток рідної мови й літератури.

«Ой гиля-гиля, гусоньки, на став», «Ой чий то кінь стоїть». Пісні про кохання носять романтичний характер. Саме тут можна простежити перебільшення й ідеалізацію почуттів, надмірну чутливість ліричних героїв, традиційні художні засоби (сталі епітети, метафори, порівняння, символи). Доволі часто художньому відтворенню почуттів сприяють описи пейзажів, які вживаються як паралелізми до внутрішнього стану людини.

Пісня «Місяць на небі, зіроньки сяють» розпочинається описом вечірньої пори. І це не випадково, адже саме в цей час доби завершувалася щоденна трудова діяльність. Образи астральних світил служать не тільки для того, щоб створити зорову картину, а й реалізують міфологічний аспект. Поєднання місяця і зірок символізує єдність жіночого і чоловічого начала. Місяць називали князем, молодиком, а красні зорі – це його помічниці. До речі, в українських колядках місяць і зірки служать натяком на щасливу сім'ю.

Науковці стверджують, що пісня «Місяць на небі, зіроньки сяють» має літературне походження. На це вказує індивідуалізація образів та почуттів, конкретизація обставин, місця зображуваного. Авторська лірика, як правило, не тільки фіксує певні епізоди життя конкретної людини, а тяжіє до філософського осмислення дійсності, елегантності. Пісні літературного походження, на відмінну від фольклорних текстів, мають складнішу побудову, ритм, римування, оригінальні художні засоби. Пейзаж, як правило, стає ліричним фоном для зображення почуттів. У пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють» подано історію кохання, у якій переплелися розлука і така бажана зустріч:

*Як ми любились та й розійшлися,
Тепер навіки зійшлися знов.*

На фоні нічного пейзажу з'являється образ човна. Він пов'язаний із водною стихією і є уособленням людського життя, непередбачуваних подій. Човен на морі може служити як вказівкою на самотність, так і боротьбу людини з життєвими обставинами. Зорова картина плавно перетікає у іншу сферу – слухову. Хлопець чує голос коханої, яка співає у човні. Тому до пісні, яка лунає, використано епітети «мила», «люба». Символами чуттєвої сфери виступає серце козака, яке «мре», та очі дівчини, які «темні, як нічка, ясні, як день». Ці оксиморони⁴ поєднання вказують на емоційний сплеск, романтизацію почуттів.

Доволі часто у піснях про кохання з'являється мотив зради. Прикладом слугує пісня «Цвіте терен, цвіте терен». Уже сама назва символізує важкі життєві шляхи, перешкоди, страждання. Тут любов не принесла щастя, а стала важким випробуванням: «Хто в любові не знається, той горя не знає». Ймовірна зрада коханого породжує душевний неспокій. Дівчина тяжко переживає ситуацію невизначеності: «Вечороньки не доїла, нічки не

⁴ Оксиморон (лат. *oxymoron*) – літературно-поетичний прийом, що полягає у поєднанні протилежних за змістом, контрастних понять, які спільно дають нове уявлення.

доспала». Дівчина ніби намагається забути коханого, й у той же час не втрачає надії на його повернення, постійно виглядає його. Психологічна напруга зростає, коли розпач дівчини породжує слова, близькі до прокляття: «Нехай іде, нехай їде, нехай не вернеться...». Підтвердженням народного розуміння зради як найбільшого гріха звучать слова: «Не дасть йому Господь щастя...». Довірливий тон оповіді переконує слухачів у тому, що дівчина покохала щиро, безкорисливо, нехтуючи застереженнями оточуючих. Засліплена почуттями, вона обрала не того, кого варто: «Що всі люди оминали, а ви полюбили».

Мотив зради звучить і у пісні «Сонце низенько». Закохана дівчина не може пережити чуток про женихання її хлопця з іншою: «А твій миленький там за рікою, склонив головку, стоїть з другою». Водна стихія не тільки розділяє коханих, а маркує простір на дві частини – тут, там, колись, тепер. Водночас вона виступає символом плину часу, зміни почуттів, сліз. Дівчина помирає від розчарування і туги. Її смерть подано як сон, що забезпечив перехід у краще життя. Коли парубок повертається, він ще не усвідомлює трагічність ситуації. Пісня подає інформацію, що хлопець накриває мертву дівчину хустиною. Хустина й досі широко використовується у весільних обрядах. В українців існував звичай, за яким дівчина дарувала вишиту хустку своєму нареченому перед розлукою, наприклад, воєнним походом. На противагу очікуваному одруженню з'являється образ смерті: «Не встану, милий, гуляй з другою, бо моє серце вже під землею». Варто зауважити, що смерть козака в бою в народних піснях також описується як шлюб: *«Не плач, мамо, не журися, / Бо вже син твій оженився: / Узяв собі паняночку – / в чистім полі земляночку»*. У пісні «Сонце низенько» вибудовується уявний діалог між хлопцем і дівчиною, а серце виступає джерелом почуттів, які уже не можна повернути, використовуються характерні для фольклорних текстів художні засоби: сталі епітети, символи, повтори, звертання, риторичні запитання, зменшувально-пестливі слова. Саме цю пісню частково переробив і використав у драмі «Наталка Полтавка» І. Котляревський.

Схожість до родинних пісень проявляється у баладах. Їх ще образно називають пісенними повістями, оскільки балади поєднують у собі елементи усіх трьох родів літератури. Відображення переживань і почуттів героїв зближує їх із лірикою; наявність стислої «сюжетної» лінії – це виразний прояв епічності; конфлікт, напруженість, трагічність подій це відголоски драми. В основі сюжетів часто лежать незвичайні, фантастичні події. Для пісень-балад характерні метаморфози. Незвичайністю, зображуваного балади відрізняються від ліричних пісень на суспільно-побутові чи родинно-побутові теми, в яких події не виходять за рамки буденного життя. Наявність елементів фантастичного споріднюють балади з казками. Проте баладні дійові особи, як правило, звичайні люди. Події, які з ними відбуваються, не мають загальнодержавного значення, що характерно для героїчного епосу. У баладах часто зображається сімейний побут, особисте життя. Це відрізняє балади від билин, дум та історичних пісень.

Існує кілька класифікацій балад. Найбільш поширеним є поділ за сюжетно-тематичним принципом та типами конфліктів. Найдетальнішу класифікацію балад в українській фольклористиці розробив Олексій Дей у праці «Українська народна балада». Цей науковець усі українські балади за характером людських взаємин і конфліктів поділив на три великі групи: 1) про кохання та дошлюбні відносини (особисті взаємини); 2) про сімейні взаємини і конфлікти; 3) взаємини і конфлікти на тлі соціальних та історичних обставин. Сучасні дослідники поділяють останню групу на дві окремі й у рамках кожної з них виділяються тематичні цикли.

Балада «Ой летіла стріла» розпочинається вигуком «ой», який мовознавці класифікують як емоційний супровід сказаного. Він знаменує реакцію людини на несподівану подію. З контексту балади читач дізнається, що мова йде про трагічний випадок. Образ стріли відсилає до певної історичної епохи і стає уособленням протистояння. Самі ж події відбуваються «за синім морем». Такі часопросторові виміри доволі часто зустрічаються у казках. У тексті балади вони породжують атмосферу таємничості і непередбачуваності. Проте центральним місцем дії усе-таки стає простір рідної землі, який навіть звужується до території власної домівки. Таким чином ми отримуємо конкретизацію. Метафоричне падіння стріли на вдовинім полі підкреслює трагічні наслідки подій. Це своєрідна експозиція. Лексема «вдова» вказує на відсутність у сім'ї чоловіка – годувальника, опори, очільника роду, а стріла знаменує нову втрату – вдовиного сина як продовжувача роду. Для українців особливо важливим є обряд поховання та оплакування покійників. Згадка про те, що вдовин син загинув далеко від дому, і «немає нікого плакати по ньому», поглиблює трагізм ситуації. У тексті балади мотив втрати реалізовується через образ трьох зозуль. Зозуля в українському фольклорі виступає посередником між світом живих і мертвих, вказує на зміну місця перебування, зокрема вдовиного сина. Саме ця птаха, згідно народних вірувань, виступає символом суму, вдівства, сирітства. Вважається, що зозуля не в'є гнізда, бо приречена на самотність. Образ зозулі зустрічається у похоронних голосіннях. Він присутній у «Слові о полку Ігоревім» у плачі Ярославни. Княгиня, почувуючись майже вдовою, готова линути птахом, щоб полегшити страждання коханому.

У баладі «Ой летіла стріла» мотив перевтілення пов'язаний із оплакуванням дорогої серцю людини. Трагізм втрати уособлюють три зозулі: мати, сестра, кохана. Це жінки, які відігравали особливу роль у долі й житті померлого козака. Три – число єдності, досконалості. Його називають магічним, пов'язують із моделлю Всесвіту, буттєвою вертикаллю. У фольклорних текстах воно може нести зловісний характер: тридев'яте царство як місце найстрашніших випробувань, три голови у змія, третя спроба як останній шанс.

Троїстість пронизує увесь текст балади. Вона творить і кульмінацію тексту. Мати-зозуля сідає біля голови сина, біля серця козака сідає зозуля-кохана, а біля ніг – сестра. Хоча усі жінки-зозулі відчують непомірну

втрату, проте присутня своєрідна градація переживань. Вони вічні для матері, тимчасові для сестри, фрагментарні для коханої. Градація проявляється не тільки у часовій площині, а й конкретизується через результат пролитих сліз:

*Де матінка плаче,
Там Дунай розлився;
Де плаче сестриця,
Там слізок криниця;
Де плаче миленька,
Там земля сухенька.*

Саме цей уривок часто подають як розв'язку. Проте не варто забувати про завершальний фрагмент тексту, який присутній у деяких варіантах пісні. Він містить інформацію про долю дівчини убитого козака, яка, на жаль, уже ніколи не буде щасливою:

*В суботу сваталась,
В неділю вінчалась,
А в понеділок
Нагайка шуміла
Коло її тіла.*

У цій розв'язці збережено принцип троїстості, який ліг у основу композиції балади.

У баладі «Ой на горі вогонь горить» мотив боротьби реалізовується уже з перших рядків твору. З'являється стихія вогню як провісник чи символ несподіваного нападу ворога. Помітивши чужинців, сторожовий козак у степу на «фігурі», тобто задалегідь збудованій вищці, запалював сигнальний вогонь. Таким чином він попереджав побратимів і першим вступав у бій, щоб затримати ворога. Означення «порубаний», «постріляний» вказують на відвагу й те, що козак віддав своє життя.

Символом смерті виступає образ ворона. В українській міфології він вважається зловісним птахом, котрий пов'язаний зі світом мертвих. На підступність і жорстокість птаха вказує чорний колір оперення, хижість. У нашому національному фольклорі образ ворона з'являється переважно тоді, коли йде мова про загибель козака в чужому краї, на полі бою. Водночас ворон володіє великим життєвим досвідом, може передбачати події, давати поради, приносити звістки, завжди трагічні. Подекуди вірили, що саме цей птах охороняє скарби й тіла убитих воїнів. Іноді образ ворона (ворони) використовують як уособлення прихованих злих намірів, ворожої сили.

У баладі «Ой на горі вогонь горить» зустрічається й зооморфний образ коня. Сучасний науковець Валерій Войтович, досліджуючи українську міфологію, підмітив, що кінь поєднує світ живих і мертвих. Про сакральність цієї тварини та шанобливе ставлення до неї свідчать факти, що не тільки в українців, а й у багатьох інших народів бойових коней хоронили на спеціальних помостах і насипали над ними кургани, наче над воїнами, адже ці тварини неодноразово рятували життя своїм наїзникам.

Кінь – це символ швидкості, витривалості, нескореного духу, степової волі. Він найвірніший товариш козака, свідок усіх його переживань і почуттів. Не дивно, що дівчина, яка вірно кохає хлопця, перш за все, піклується про його коня. Повернення коня без вершника вказує на загибель його власника. Саме кінь має передати сумну звістку матері, яка покладає на сина великі надії. Протиставлення материних мрій жорстокій дійсності додає драматизму змальованим подіям.

Фінальна частина твору побудована на основі паралелізму:

Візьми, мати, жита жменю,

Посій його по каменю.

Коли тее жито зійде,

Тоді син твій з війська прийде.

Жито в народних віруваннях символізує життя, на що вказує спільний корінь цих слів. Проте зерно, не давши сходів, гине. А остаточною вказівкою на трагічну розв'язку у тексті служать слова:

Нема жита, вода змила,

Нема сина, куля вбила.

Текст завершується повтором двох перших рядків, що творять кільцеву композицію.

Запитання до теми:

Які види мистецтва і яким чином поєднує у собі фольклор?

Назвіть основні ознаки фольклорних творів, які відрізняють їх від літературних.

На які тематичні групи поділяються родинно-побутові пісні?

Перелічіть, наводячи приклади, художні засоби, які найчастіше використовуються у піснях про кохання?

Назвіть основні ознаки балади.

Яким чином у баладі поєднані елементи усіх трьох родів літератури?

Заповніть таблицю:

Тематичні групи народних пісень	Назва пісні
Історичні пісні	
Весільні пісні	
Колискові пісні	
Жартівливі пісні	
Колядки	
Пісні про кохання	
Пісні про сімейне життя	
Щедрівки	
Веснянки	
Гаївки	
Жнивварські пісні	
Русальні пісні	
Пісні про трагічні сімейні обставини	

Буличева Вікторія Валентинівна,
вчитель української мови і літератури
Католицької загальноосвітньої
школи II-III ст. -гімназія
св. Василя Великого

Вівчарик Наталія Михайлівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

ГАЇВКИ В СИСТЕМІ ВЕСНЯНОЇ ОБРЯДОВОСТІ СЕЛА ПІДЛІССЯ

Постановка наукової проблеми та її значення. Український фольклор – одна з найважливіших і вагомих складових національної культури народу – потребує поглибленого вивчення, а саме: художніх особливостей, функціонування, змін і новотворення на сучасному етапі різних жанрів народної словесності, зокрема гаївок. Що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження. Гаївки поєднують у собі різні види мистецтва – словесне, музичне, театральне, хореографічне, оскільки пов'язані із народним побутом і обрядами.

Існує чимало номінацій на позначення терміна «гаївка». Зокрема, М. Грушевський, вказував, що «на різних територіях ці тексти називають по-різному: «ягівка», «гаїлка», «гагілка», «ягілка», «магілка», та ін.» [1, с. 203]. О. Партицький зазначає, що термін «гаївка» походить від назви індійського свята весни «гулі» або «голі» [3, с. 16]. С. Килимник не погоджується з цією думкою і підтримує гіпотезу, висловлену В. Гнатюком про те, що «гаївка» походить від слова «гай» (місце проведення язичницьких оргій та забав), звідси – часті рефрени типу «гай-гай», «ой, гай», «гаю-гаю» та інші [2, с. 81].

С. Килимник – дослідник українського фольклору в діаспорі – у своїй праці «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні» веснянки і гаївки розглядає як один жанр [7, с. 322]. Ф. Колеса вважав, що відмінність гаївок полягає в тому, що вони виконувались тільки у час великодніх свят, а веснянки, на його думку, «обіймають крім гаївкових ігор, ще й цілий цикл весняних пісень, які співаються вже від Благовіщення [10, с. 106]. Зокрема в Івано-Франківській області гаївки виконуються лише у Великодні свята й Провідну неділю.

Гаївки як жанр народної пісенної творчості стали об'єктом сучасних наукових студій, які представлені такими іменами: О. Бариляк, О. Дей, В. Доценко, Р. Кирчів, Т. Міндер, Д. Скляр, М. Сокіл, М. Сорока, М. Сохан, О. Чебанюк, Д. Шпак.

Нашою метою є дослідити місце й роль гаївок у системі української весняної обрядової пісенності с. Підлісся, визначити особливості їх побутування, здійснити комплексний аналіз зібраного текстового матеріалу творів. Мета нашого дослідження передбачає вирішення таких основних завдань: дослідити тематику та основні мотиви гаївок; охарактеризувати специфіку виконання цих пісень; проаналізувати образи та символіку зафіксованих текстів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У с. Підлісся виконання гаївок здійснюється в другий день Великодня. Характерною особливістю цих пісень є те, що вони завжди виконуються у супроводі з рухами. У гаївках про відкриття небесних воріт та подібних до них часто зустрічається мотив боротьби чи битви. У селі ще й досі збереглася традиція, за якою парубки б'ються, борються між собою, імітуючи давній міф про циклічну боротьбу літа з зимою.

Підкреслимо, що у княжу добу до цього мотиву долучаються інші – війни та викупу. З елементами пізніших нашарувань такі твори часто набувають звучання казки:

Всі: Воротарю, воротарчику, // Отвори ми воротенька! // Двоє: Ой, що жи то за пан їде, // Ой, що жи нам за дар везе? // Всі: Золотє зернятко, // Найкращє дитятонько. // Пустіти нас, пустіти нас, // В явір воювати! // Двоє: Не пустимо, не пустимо, // Мости поламати. // Всі: А ми пости поломимо, // Ще й грошима посиплемо, // Пріч підемо [Записано від Черноуса Федора Васильовича].

Під час виконання гаївки дві учасниці, піднявши руки вгору, утворюють «ворота», інші учасники проходять через «ворота», співаючи. Між ними відбувається своєрідний діалог. Усі учасники проходять через т. зв. «ворота». Двоє дівчат (останніх) не пропускають через «ворота» інших, вимагаючи плату. Потім дівчата, яких затримали, утворюють «ворота».

Символ Воріт може трактуватись у кількох значеннях. Ворота – як в'їзд на подвір'я до господарства – символізують доступ до господи. У біблійній символіці «вузькі ворота» – дорога заповідей Христових, «широкі ворота» – життя серед багатства і комфорту, в погоні за марнославністю. Небесні ворота за давніми віруваннями – брама, яку відчиняє Бог у небі. Через неї у Святу ніч перед Великоднем до своїх нащадків приходять духи – душі померлих предків.

Слід зазначити, що жителі села Підлісся пов'язують мотиви цієї гаївки з приходом нового хліборобського року. Вона розкриває символіку небесних воріт, що відчинялися назустріч народженому сонцю.

Великоднє дійство розпочинається традиційною гаївкою, що є своєрідною зав'язкою в композиції гаївкового обряду: *В нашім селі на горбочку, // стоїть церква на видочку, // Коло неї мов ті квіти, // ходять старші, ходять діти. // Ходять хлопці і дівчата, // Пациківські голуб'ята // Заспіваймо паняночки, // веселі гаївочки [Записано від Довбуш Марії Миколаївни].*

Тотемно-анімістичні культури та міфічні вірування виявили тісний зв'язок із темою пробудження та розквіту природи, швидкого проростання трав, сільськогосподарських злаків. Тому їх елементи часто наявні у наступній групі гаївок – господарсько-вегетаційних (рослинних). У минулому ці твори спирались на імітування процесів сіяння та вирощування різних культур, що супроводжувалося магічними текстами (на зразок замовлянь), і мали сприяти швидкому зростанню злаків і родючості природи. Тепер ці твори виконуються, як правило, у формі хороводу, який водиться по колу, у центрі нього ж одна людина, яка зображає все, про що співається у гаївці.

Прикладом є гаївка «Мак», де простежується зв'язок цієї магічної рослини із тотемними віруваннями у птахів і тварин:

Синичко, синичко, // пташко маленька, // Ой чи чула, чи бачила, // як в полі сіють мак? // - Ой так, ой так-так, так у полі сіють мак // - Ой так, ой так-так, так у полі сіють мак. // Синичко, синичко, // пташко маленька, // Ой чи чула, чи бачила, // як в полі росте мак? // - Ой так, ой так-так, так у полі сіють мак [Записано від Черноуса Федора Васильовича].

Водночас одразу простежуються сільськогосподарські мотиви. Адже далі перелічуються всі етапи праці та вирощування – як сходять мак, як росте, як цвіте, як його скородять, як косять, як в'яжуть, як труть, як їдять тощо. За словами М. Грушевського, – «сей мотив – хороводними, імітаційними рухами пособляти зростові потрібних рослин, – очевидно лежить в основі різних веснянкових дій, і я думаю, що вони були магічними діями, виконуваними старшими, перше ніж зійшли на гри молодіжці. Такі забави колись стояли у дуже тісній зв'язку з магічними, вегетаційними танками, церемоніями, діями, котрих серія починалася з початком соняшного року і переходила через весь господарський сезон, пильнуючи розбудити, зміцнити, розвинути природні явища добродійні, корисні, потрібні, а знейтралізувати ворожі і шкідливі» [1, с. 56].

Уже в гаївці «Посію я огірочки» цей мотив переплетений з жартівливо-іронічним. Відбувається поділ на групи хлопців та дівчат. Відтак гра набуває статево-рольових ознак, що пов'язані із залицянням, сватанням:

Посію я огірочки, // від фігури до майочки, // Най сі в'ют, най сі в'ют, // Пациківські парубочки, // Най сі б'ют, най сі б'ют // Наші верби грушки родять, // Наші хлопці босі ходять, // Грай, жуче, грай, наш добрий край [Записано від Адамович Параскевії Миколаївни].

Із гаївок-забав околиць досліджуваного села чи не найбільш поширений так званий «Ремінець». Дівчата утворюють коло, а в середині ходить жінка, яку вони намагаються сховати: – *Сам ходжу, сам ходжу. // – А діти, а жінку, де-с діти поподівав? // – Грім побив, грім побив, дощ потопив, // А ти старий воробею, сам загинь сам, сам пропадеш* [Записано від Себедин Ганни Михайлівни]. Поза колом у такт гаївки ходить хлопець, що хоче викрасти дівчину, але старається це приховати: – *Не буду ж бо я сам, // Ой піду я в неділеньку, та й вибиру си дівочку // Кращую, ліпшую, // Ой не сам я буду, не пропаду!* [Записано від Себедин Ганни Михайлівни].

Проте наприкінці пісні хлопцеві вдається проникнути в коло. Він ловить дівчину і тікає з нею.

Гаївка «Жучок» має велику кількість варіантів на різних територіях Західної України. У досліджуваному селі ця гаївка має висміювальний характер, а під образами-символами жучка і жучихи криються людські постаті.

Гра «Жучок», символізує безкінечний рух і вічне життя: *Ходить жучок по ручині, // А жучиха по долині // Грай, жуче, грай, небоже // Най ти Господь допоможе. // А на жучку жупанина, // А сам жучок як дитина. // А на жучку жупан куций, // А сам жучок чорновусий, // Грай, жуче, грай, небоже // Най ти Господь допоможе* [Записано від Черноуса Федора Васильовича].

Усі учасники (дівчата) стають у довгий ряд парами, повернені обличчям одна до одної. Кожна бере правою рукою свою ліву руку зверху в кисті. Тримаючи так, бере лівою рукою праву руку зверху в кисті іншої дівчини з пари. Таким чином утворюються «крісельця», по яких ходить «жучок». Дві високі дівчини йдуть по обох боках пар і підтримують за руки «жучка» – маленького хлопчика. Усі весь час співають і поволі йдуть довкола церкви.

Одним з провідних мотивів весняних любовних творів є мотив чарування (приворожування, привертання) милого-судженого, з яким пов'язуються образи магічного ромен-зілля, рути, барвінку, інших чародійних трав. Особливого вияву весняні ворожіння набувають у гаївці «Дубовая лавочка», якою завершувався період весняних ігрищ та гулянок: *Дубовая лавочка // Дубовая лавочка, лавочка, // Ішла нею Насточка, Насточка. // На всі боки гляділа, гляділа, // Чи не їде мій милий, мій милий. // Чи не везе чобітки, чобітки, // Щей золоті підківки, підківки. // Будуть вони рипіти, рипіти, // А підківки дзвеніти, дзвеніти. // Де ти, Настко, бувала, бувала, // Як діброва палала, палала? // Ми діброву гасили, гасили // Горшком воду носили, носили* [Записано від Джус Стефанії Романівни].

Любовна тематика, за нашими спостереженнями, є найпоширенішою як серед давніших, так і сучасних текстів гаївок, що побутують у с. Підлісся. У стародавніх текстах зберігається атрибутика історичної епохи (зброя, кінь, кінська упряж, дорогий одяг тощо). Кінь як супутник воїна здавна викликав шанобливе ставлення. Бойових коней князі хоронили на спеціальних помостах і насипали над ними кургани, наче над воїнами, адже ці тварини неодноразово рятували життя своїм наїзникам. Ця тварина виступає як символ швидкості, витривалості, нескореного духу, степової волі, а ще – свідок усіх перемог, переживань і почуттів свого власника. Повернення зі скарбами свідчить про вдалий похід, героїчну звитягу: *На всі боки гляділа, гляділа, // Чи не їде їй милий, їй милий? // Чи не везе чобітки, чобітки? // Ще й золоті підківки, підківки. // Щоб чобітки рипіли, рипіли, // А підківки дзвеніли, дзвеніли* [Записано від Джус Стефанії Романівни].

Дуже часто головний герой порівнюється із соколом або голубом, що літає навколо лісу і знаходить дівчину, яка ворожить. Ці гаївки належать до

часу, коли князі не забирали дівчат силою, а викрадали за згодою. Подібними до образу царенка є образ Білозорчика, у досліджуваному регіоні він має назву Білодарчика, що збирається поплисти по Дунаю, щоб «шукати собі челядоньки», чи «знайти собі посестриченьку»: *Білодарю-білодарчику, // Поплинь, поплинь по Дунайчику, // Умий, собі тай головоньку, // Розчеши си росу косоньку, // Умий, умий, біле личенько. // Утри, утри, чорні оченька, // Зазуй, зазуй черевиченьки, // Та й візьмися попід боченьки, // Шукай собі черня доченьки* [Записано від Адамович Парасківії Миколаївни].

Учасниці за допомогою рук імітують, як пливе Білодарчик, «миє головоньку», «чеше косоньку», «миє личенько», «витирає оченька», «взуває черевиченьки», «береться попід боченька».

Продовженням цієї ж теми є гаївка «Іванчику-подолянчику»: *Іванчику-подолянчику, // Поплинь, поплинь по Дунайчику, // Розчеши косу-росу, // Ще й чорненькі брівці, // Умий, умий, біле личенько. // Утри, утри, чорні оченька. // З калинового луку, // Вибирай собі другу. // З найсолодшого меду вибирай собі третю* [Записано від Адамович Парасківії Миколаївни]. Всі учасники стоять півколом. А одна з учасниць ходить перед ними і руками показує, як пливе, як чеше косу, брівці.

У гаївках, де переважають хліборобські мотиви, майже завжди є згадка про залицання хлопців до дівчат чи навпаки – дівчат до хлопців. Але є багато веснянок і гаївок, де весільні мотиви – залицання, сватання, заклики одружуватись, «переспівування» пар виступають домінуючими.

У гаївці «Перепілко, біла зірко» всі учасники стоять півколом. А одна з учасниць ходить перед ними. На словах «ой, старий муж іде, нагаї ще несе» – ховається за спинами учасниць, бо дуже перелякана. А на словах «молодий муж іде чоботята везе» – виходить з-за спин учасниць, плескає в долоні і тішиться, що молодий муж везе подарунок: *Перепілко, біла зірко, // Молодий муж іде, // Чоботета, спідничину, коралики несе // Тут була, тут була, // Перепілонька // Тут була, тут була, // Ясна зіронька, // Перепілко, біла зірко, // Ой старий муж іде, нагаї ще несе* [Записано від Себедин Ганни Михайлівни].

У досліджуваному регіоні щороку збираються як молоді, так і старші люди для того, щоб згадати і підтримати народні традиції. Серед записаних нами гаївок є як цілком оригінальні, так і такі, що трапляються й в інших регіонах України. У с. Підлісся гаївки виконуються у Великодні свята. Старші люди і молодь після гощення (діал. *застілля*) ідуть до церкви, де гуртом заспівують гаївки, які доволі часто виконуються з певними рухами.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, зафіксовані тексти гаївок належать до господарсько-вегетаційної (рослинної), інтимно-ліричної (любовної), розважально-жартівливої груп. Для проаналізованих гаївок характерні такі мотиви: відкриття небесних воріт (прихід нового хліборобського року); боротьби (битви); війни та викупу; сільськогосподарських робіт; чарування (приворожування, привертання) тощо. Проаналізувавши символіку зафіксованих пісенних текстів, ми з'ясували, що центральними образами-символами у гаївках почасти є символи

відкритих Воріт, небес, церкви; жучка і жучихи, синиці, голуба, сокола; маку, ромен-зілля, рути, барвінку тощо. Охарактеризувавши особливості жестикуляції, яка супроводжує виконання гаївок, зазначимо, що вони підпорядковані в основному практично-магічній меті: прикликати весну, прогнати зиму, «виворожити» урожайне літо, напрокувати дівчатам і парубкам вдале обрання пари і весілля. При виконанні гаївок водяться хороводи, які покликані підтримати святковий настрій.

Література

1. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. К. : Наукова думка, 1966. 247 с.
2. Голяк В. Омеля Партицький – наш визначний землянин [Текст]. *Новий час*. 1995. 1 лют. С. 15-17.
3. Грушевський М. Історія української літератури: в 6 т. Т. 1. К. : Либідь, 1993. 392 с.
4. Давидюк В. Первісна міфологія в українському фольклорі (синхронічно-хронологічні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 09.00.12. К. : Київський ун-т ім. Т. Шевченка, 1998. 41 с.
5. Дей О. Сторінки української фольклористики. К. : Наукова думка, 1975. 262 с.
6. Закувала зозуленька: антологія української народної поетичної творчості / [вступ. ст., упоряд. та прим. Н. С. Шумади]. К. : Веселка, 1998. 510 с.
7. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 кн. Кн. 1. К. : Обереги, 1994. 400 с.
8. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 кн. Кн. 2. К. : АТ «Обереги», 1994. 528 с.
9. Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті. Л. : ІН НАНУ, 2002. 350 с.
10. Колесса Ф. Українська усна словесність / вст. ст. М. Мушинки. Едмонтон : Канадський ін-т укр. студій, Альбертський ун-т, 1983. 645 с.
11. Міндер Т. Весняна календарно-обрядова поезія українців: регіональна специфіка та жанрова динаміка: дис. канд. філол. наук: 10.01.07. Л. : Львівський національний ун-т ім. І. Франка, 2004. 247 с.

СЮЖЕТНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПОЛЬОВИЙ ПИТАЛЬНИК «ГАЇВКИ»

(див. : *Мишанич Михайло. Гаївки: Сюжетно-тематичний питальник. Л., 1996. 16 с.*)

1. Чи були (і чи є ще тепер) у вашому селі такі молодіжні забави зі співами, що відбувалися на Великдень коло церкви – гаївками їх називають?
2. Чи вони називалися у вас «гаївки», чи якимось інакше: «ягілки», «магілки», «веснянки», «галі»...

3. А як про них казали: співати гаївки чи бавити гаївки, а може водити, кликати гаївки, чи якимось інакше?

4. А хто мав право бавити гаївки: тільки дівчата, або дівчата разом з хлопцями, або і молодь і жонаті – всі хто хотів?

5. А чи мали групи хлопців або дітей в той час свої окремі, інакші ніж у дівчат, забави?

6. Чи була така гаївка, що нею належалося починати, чи починали якою-небудь?

7. Чи і решту гаївок співали у певному, встановленому порядку одну за другою, чи як випадє?

8. А чи була така гаївка, що нею належалося закінчувати усі великодні забави?

9. А чи бувало, що молодь співала собі гаївки до Великодня?

10. А коли починали бавити гаївки – в неділю одразу після обіду, чи аж увечері? Як довго бавили того дня?

11. Чи бавили ще гаївки в понеділок, вівторок, або інші наступні дні?

12. А окрім як коло церкви, чи співали їх ще десь в інших місцях: на цвинтарі, десь за селом на вигоні, при гостині в хаті?

13. А коли був кінець гаївки – день, після котрого співати їх вже не годилося?

Увага: після кожної звукозаписаної гаївки треба тут же просити виконавця наговорити ще пояснення:

– як цю гаївку у вас бавили (оскільки в різних населених пунктах один і той же гаївковий сюжет бавлять, як правило, по-різному);

– чи записана гаївка є своя, з цього села, чи почута (вивчена) десь в іншому населеному пункті, або в школі, в садочку та ін.

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Розвиток української фольклористики. Наукові школи.	4
2	Законспектувати праці представників різних шкіл фольклористики: М. Мюллер «Порівняльна міфологія», О. Веселовський «Поетика сюжетів», О. Потебня «Мова і думка», «Із записок із теорії словесності».	4
3	Ознайомитися зі статтями із книг В. Войтовича «Українська міфологія» та А. Голан «Миф и символ».	4
4	Ознайомитися з працями: Н. Фрай «Архетипний аналіз: теорія міфів»; К. Леві-Строс «Міф і значення». ДИВ. : Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Л. : Літопис, 1996.	4
5	Підготувати по 2 зразки різних типів міфів: героїчних, космогонічних, антропогонічних, тотемічних, теогонічних, анімістичних, календарних, культовобіографічних, есхатологічних.	4
6	Ієрархія богів, їхні функції. Міфи про походження та родовід богів. Персонажі вищої і нижчої міфології.	4
7	Виписати зразки усної народної творчості (обрядова поезія) з елементами двовір'я.	4
8	Замовляння та їх трансформації.	4
9	Опрацювати: Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. К., 1993.	4
10	Записати по 1 легенді про персонажів «малої» міфології (русалки, лісовики, домовики тощо).	4
11	Народна драма. Вечорниці і досвідки.	4
12	Історичні пісні. Тематичне розмаїття стрілецьких, повстанських пісень.	4

13	Анекдоти. Небилиці. Коломийки та частівки.	4
14	Балади як жанр. Записати приклади різних тематичних груп.	4
15.	Робота зі словником. Терміни і визначення	4
	Разом	60

Самостійна робота з. ф. н.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Розвиток української фольклористики. Наукові школи.	4
2	Законспектувати праці представників різних шкіл фольклористики: М. Мюллер «Порівняльна міфологія», О. Веселовський «Поетика сюжетів», О. Потебня «Мова і думка», «Із записок із теорії словесності».	10
3	Ознайомитися зі статтями із книг В. Войтовича «Українська міфологія» та А. Голан «Миф и символ».	10
4	Ознайомилися з працями: Н. Фрай «Архетипний аналіз: теорія міфів»; К. Леві-Строс «Міф і значення». ДИВ. : Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Л. : Літопис, 1996.	10
5	Підготувати по 2 зразки різних типів міфів: героїчних, космогонічних, антропогонічних, тотемічних, теогонічних, анімістичних, календарних, культовобіографічних, есхатологічних.	4
6	Ієрархія богів, їхні функції. Міфи про походження та родовід богів. Персонажі вищої і нижчої міфології.	4
7	Виписати зразки усної народної творчості (обрядова поезія) з елементами двовір'я.	4
8	Замовляння та їх трансформації.	4
9	Опрацювати: Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. К., 1993.	4

10	Записати по 1 легенді про персонажів «малої» міфології (русалки, лісовики, домовики тощо).	4
11	Народна драма. Вечорниці і досвідки.	4
12	Історичні пісні Тематичне розмаїття стрілецьких, повстанських пісень.	4
13	Анекдоти. Небилиці. Коломийки та частівки.	4
14	Балади як жанр. Записати приклади різних тематичних груп.	4
15.	Робота зі словником. Терміни і визначення	4
	Разом	78

Підготувати мініпрезентацію «На допомогу майбутньому вчителю»

ЗАПОВНІТЬ ТАБЛИЦЮ:

Тематичні групи народних пісень	Назва пісні
Історичні пісні	
Весільні пісні	
Колискові пісні	
Жартівливі пісні	
Колядки	
Пісні про кохання	
Пісні про сімейне життя	
Щедрівки	
Веснянки	
Гаївки	
Жниварські пісні	
Русальні пісні	
Пісні про трагічні сімейні обставини	

План характеристики жанрових особливостей фольклорного твору

1. Місце жанру в українському фольклорі.
2. Походження терміна на позначення жанру.
3. Походження жанру, його історичний розвиток.
4. Ознаки жанру. Форма виконання.
5. Класифікація творів даного жанру.
6. Провідні теми, мотиви, образи.
7. Художні особливості (мова, стиль, символіка, художні засоби, сюжет, композиція тощо).
8. Побутування жанру (регіональні особливості, ареал поширення).
9. Зв'язок даного жанру з художньою літературою.
10. Збирання і дослідження творів даного жанру українською фольклористикою.
11. Тест для перевірки знання жанру (10 питань, 4 варіанти відповідей до кожного, тільки одна – правильна).

Казки про тварин. Чарівні казки. Соціально-побутові казки. Замовляння. Легенди. Перекази. Народні оповідання і бувальщини. Народні анекдоти. Байки та притчі. Думи. Історичні пісні. Балади. Голосіння. Колискові пісні. Пісні про кохання. Пісні про родинне життя. Жартівливі пісні. Коломийки. Частівки. Козацькі пісні. Чумацькі пісні. Рекрутські і солдатські пісні. Кріпацькі, бурлацькі, наймитські пісні. Стрілецькі і повстанські пісні. Колядки і щедрівки. Веснянки. Русальні пісні. Купальські пісні. Жнивні пісні. Весільні пісні. Дитячі пісні. Утішки, пестушки, забавлянки. Лічилки, дражнилки. Дитячі заклички і примовки. Вертепна драма. Обряди «Коза» і «Маланка». Прислів'я і приказки. Загадки.

ЗРАЗКИ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант 1

1. Класифікація жанрів усної народної творчості, що побутує у дитячому середовищі.
2. Прояви ліричного, епічного і драматичного начала у баладах.
3. Поетика малих жанрів фольклору.
4. Які фольклорні жанри виконуються влітку? Наведіть приклади текстів, які виконуються на вашій території, проаналізуйте їх.

Варіант 2

1. Жанрові особливості колискових пісень.
2. Язичництво і християнство як основні світоглядні системи усної народної творчості.
3. Героїчний епос.
4. Наведіть приклад легенди, яка побутує на вашій території, проаналізуйте її.

Варіант 3

1. Роль та місце забавлянок у дитячому фольклорі.
2. Притчі, їх особливості.
3. Періодизація фольклору.
4. Наведіть приклад української думи, проаналізуйте його.

Варіант 4.

1. Жанри, що перейшли у фольклор із загальної народної творчості.
2. Історична проза.
3. Християнство і його вплив на розвиток української народної творчості.
4. Наведіть приклад балади, що побутує на вашій території, проаналізуйте її.

ТЕСТИ

Коли почали виокремлювати поняття «дитячий фольклор»:

=у другій половині XIX ст.;

~наприкінці XVIII ст.;

~наприкінці XX ст.;

~початок XXI ст.

Наукова зацікавленість проблематикою дитячого фольклору розвивається спершу на тлі такого відомого у фольклористиці напрямку:

=міфологічного;

~біографічного;

~географічного;

~герменевтичного.

Уперше створює детальну класифікацію дитячого пісенного фольклору та виділяє в ньому жанри колисанки, примовки тощо:

- =П. Шейн;
- ~В. Даль;
- ~Марко Вовчок;
- ~Я. Манджура.

На початку ХХ ст. точно дав визначення дитячого фольклору та детально проаналізував його жанри (зокрема лічилки):

- =Г. Виноградов;
- ~І. Франко;
- ~М. Коцюбинський;
- ~В. Винниченко.

Г. Виноградов розмежував такі поняття, як:

- =«дитячий фольклор» і «поезію пестування»;
- ~лічилки і мирилки;
- ~прозивалки і дражнилки;
- ~загадки і лічилки.

Авторами вступних статей до академічних збірників «Дитячий фольклор» (К. : Наукова думка, 1984) та «Дитячий фольклор» (К. : Дніпро, 1986) є:

- =Г. Довженок, К. Луганська;
- ~К. Луганська, З. Лановик;
- ~Н. Забіла, К. Луганська;
- ~І. Качуровський.

Дослідники усної народної творчості поділяють дитячий фольклор на:

- ~4 групи;
- ~5 груп;
- ~6 груп;
- =3 групи.

Знайдіть функцію, яка не характерна для колискових пісень:

- ~практично-побутова;
- ~морально-етична;
- ~психотерапевтична;
- =історична.

Г. Довженюк у монографії «Український дитячий фольклор: Віршовані жанри» класифікує колискові пісні за наступним принципом:

- ~географічним;
- ~віковим;
- ~педагогічним;
- =змістовим.

У прадавні часи колісанки відігравали наступну роль:

- ~танцювальну;
- ~ініціації;
- =магічну;
- ~педагогічну.

У функції колісанок можуть використовуватися твори інших жанрів:

- =родинно-побутові пісні
- ~думи
- ~билини
- ~скоромовки

Вперше колискова пісня була надрукована у 1837 році у:

- ~часописі «Ластівка»;
- =альманасі «Русалка Дністровая»;
- ~журналі «Поступ»;
- ~журналі «Дзвони».

Найближче до колискових пісень за змістом і характером стоять:

- =забавлянки;
- ~казки;
- ~небилиці;
- ~лічилки.

Визначальне місце в художній тканині більшості забавлянок належить звуковому оформленню, яке виявляється:

- ~у образах;
- ~у кольористиці;
- =у звуконаслідуваннях;
- ~у композиції.

Забавлянка «Сорока» пов'язана із пещенням:

- =дитячої руки;
- ~дитячої шиї;
- ~дитячої ніжки;
- ~дитячої голівки.

Перейшли із репертуару дорослих, але побутують паралельно у різних вікових групах:

- =колядки та щедрівки;
- ~дражнилки;
- ~лічилки;
- ~мирилки.

Дитячі ігри – трансформовані, спрощені варіанти народних ігрищ, які первісно мали:

- ~розважальне значення;
- =ритуальне значення;
- ~особистісне значення;
- ~значення примирення людей.

Найбільш імпровізованим жанром дитячої творчості, що є дитячою реакцією в момент сварки чи суперечки на якусь образу чи дію є:

- ~лічилки;
- ~страшилки;
- =прозивалки;
- ~забавлянки.

Який із перчислених жанрів дитячого фольклору найбільш поширений у художній літературі:

- ~колядки;
- ~забавлянки;
- ~лічилки;
- =казки.

Дитячі забавлянки наявні у творчості:

- ~Марко Вовчок;
- ~М. Коцюбинського;
- ~І. Франка;
- =Н. Забіли.

Український народний епос у сучасній фольклористиці умовно поділяється на дві великі групи:

- =прозу казкову та неказкову;
- ~історичну і сучасну прозу;
- ~запозичені та давні тексти;
- ~гумористичні і дидактичні тексти.

Термін «казка» вперше вжито:

- ~Григорієм Сковородою;
- ~Іваном Вишенським;
- =Лаврентієм Зизанієм;
- ~Тарасом Шевченком.

Хто стверджував, що казка виявляє зв'язок з системою давньої релігії (зокрема обрядом ініціації) та системою первісних суспільних інституцій:

- ~А. Аарне;
- =В. Пропп;
- ~К. Юнг;

~Б. Беттельхейм.

Феміністична критика розглядає казки з точки зору:

- =інтерпретації жіночого досвіду;
- ~інтерпретації історичного минулого;
- ~інтерпретації побудови твору;
- ~інтерпретації назви твору.

Л. Дереза виділяє кілька етапів у вивченні літературної казки, а саме:

- ~два;
- =три;
- ~чотири;
- ~п'ять.

Знайдіть зайве поняття у класифікації казок І. Франка:

- ~казки звірині;
- ~казки властиві;
- ~анекдоти;
- =билини.

Знайдіть зайве поняття у традиційній класифікації казок:

- ~казки про тварин;
- ~чарівні;
- ~суспільно-побутові;
- =анекдоти.

На думку науковців, найдавнішими є:

- =казки про тварин;
- ~чарівні казки;
- ~суспільно-побутові казки;
- ~героїчні казки.

Кумулятивні казки будуються на:

- =багаторазовому повторі однієї ланки;
- ~кольористичних ефектах;
- ~героїчних сюжетах;
- ~демонологічних сюжетах.

Композиція кумулятивних казок складається з:

- ~двох частин;
- =трьох частин;
- ~чотирьох частин;
- ~не поділяється на частини.

Ланцюгові (формульні) кумулятивні казки по-іншому називають:

=докучливими;
~мрійливими;
~астральними;
~ритуальними.

Першим письменником, який, крім байки, звернувся до жанру віршованої літературної казки, був:

=П. Білецький-Носенко;
~І. Франко;
~Г. Сковорода;
~Б. Грінченко.

Збірку казок «Коли ще звірі говорили» написав:

~П. Білецький-Носенко;
=І. Франко;
~Г. Сковорода;
~Б. Грінченко.

Практичні заняття. Теми.

Тема 1. Поняття «фольклор», «фольклористика».

Вивчення усної народної творчості у школі.

1. Фактори впливу на розвиток фольклору та його етнічні особливості.
2. Напрями та школи фольклористики.
3. Періодизація фольклору.
4. Розділ «Усна народна творчість» у програмі вивчення української літератури у 5-10 класах.
5. Усна народна творчість і художня література. Проникнення фольклору в авторські тексти (Т. Шевченко, І. Франко, Н. Забіла, Л. Костенко та ін.).

Завдання: скласти схему «Роди і жанри фольклору»

Література

Азьомов В. Духовна архетипна система етнонаціонального у викладанні української літератури в загальноосвітній школі. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 4. С. 31-37.

Амерханян С. Інтегрування на уроках літератури. Прислів'я та приказки. Народне уявлення про довкілля та моральні норми українського народу. *Дивослово*. 2012. № 11. С. 5-8.

Кириленко Н. Формування особистості учнів середніх класів засобами українського фольклору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2009. № 7-8. С. 31-33.

Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. К. : Знання-Прес, 2006. 591 с.

Мишанич С. Система жанрів в українському фольклорі. *Українознавство: Посібник*. К. : Зодіак-ЕКО, 1994. С. 263-276.

Філоненко С. Усна народна творчість. Навч. посібн. К. : Центр учбової літератури, 2008. 416 с.

Франко І. Дві школи в фольклористиці. *Твори: У 50 т.* Т. 29. К. : Наукова думка, 1981. С. 416-424.

Тема 2. Основи світоглядної системи українського фольклору

1. Дохристиянські вірування давніх слов'ян: анімізм, тотемізм, фетишизм, пантеїзм та ін.
2. Магія як найдавніший пласт народної творчості та її форми.
3. Давня праслов'янська міфологія.
4. Запровадження християнства і його вплив на розвиток української народної словесності.

Література

Антологія українського міфу: етіологічні, космогонічні, антропологічні, теогонічні, солярні, лунарні, астральні, календарні, історичні міфи : у 3-х т. / [збір. та упоряд. В. Войтовича]. Тернопіль. : Навчальна книга-Богдан, 2006. Т. 2 : Тотемічні міфи. 596 с.

Войтович В. Українська міфологія: словник. К. : Либідь, 2002. 664 с.

Руснак І. Український фольклор: навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. 304 с.

- Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду. *Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія*. К. : Либідь, 1991. С. 383-407.
- Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. К. : Знання-Прес, 2006. 591 с.
- Філоненко С. Усна народна творчість. Навч. посібн. К. : Центр учбової літератури, 2008. 416 с.

Тема 3. Календарно-обрядова творчість. Вивчення календарно-обрядових пісень на уроках української літератури у 6 класі.

1. Ритуально-міфологічна основа зимового циклу календарної обрядовості
2. Жанри зимового циклу календарно-обрядової творчості
3. Ритуально-міфологічна основа весняного циклу календарної обрядовості
4. Жанри весняного циклу календарно-обрядової творчості
5. Ритуально-міфологічна основа літнього циклу календарної обрядовості
6. Жанри літнього циклу календарно-обрядової творчості
7. Ритуально-міфологічна основа осіннього циклу календарної обрядовості
8. Жанри осіннього циклу календарно-обрядової творчості
9. Драматизовані календарно-обрядові дійства.

Література

- Братко В. Особливості вивчення календарно-обрядових пісень на уроках української літератури у культурологічному контексті (6 клас). *Українська мова і література в школі*. 2014. № 5. С. 30-35.
- Буличева В., Вівчарик Н. Гаївки в системі весняної обрядової пісенності села Підлісся. *Молодий вчений*. №11 (51) листопад 2017. С. 185-188. Режим доступу: file:///C:/Users/ifcem/Downloads/molv_2017_11_47.pdf
- Вівчарик Н. Поетика новели Марка Черемшини «На Купала – на Івана». *Вісник Прикарпатського університету: Філологія*. Вип.42-43. Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківського нац. техн. університету нафти і газу, 2014-2015. С. 157-162.
- Головецька Н. Русальні та купальні пісні. Розробка уроків. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2007. № 1. С. 31-33
- Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2-кн., 4 т. Кн. 1. К. : АТ «Обереги», 1994. 400 с.
- Кожолянко Г. Обряди й ритуали під час Святої вечері. *Берегиня*. 2002. № 4. С. 21-43.
- Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар. К. : Довіра, 1993. 272 с.
- Сокіл Г. Побажалні та величальні мотиви календарних пісень. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 5-6. С. 97-103.

Тема 4. Родинно-обрядова творчість.

1. Весільна обрядовість, її виникнення та становлення.
2. Весілля як драма. Його основні етапи та народнопісенний супровід.
3. Народна обрядовість, пов'язана з народженням дитини.

4. Похоронна обрядовість. Голосіння та їх різновиди.
5. Обряди, пов'язані з будівництвом дому та новосіллям.
6. Зв'язок жанрів родинно-обрядової творчості з художньою літературою та їх дослідження.

Література

- Андрушко Л. Рушник у весільній обрядовості, українців. *Берегиня*. 2000. № 1. С. 3-11.
- Воропай О. Звичаї нашого народу / Етнографічний нарис. Режим доступу: <https://iknigi.net/avtor-oleksa-voropay/96642-zvichayi-nashogo-narodu-oleksa-voropay/read/page-1.html>
- Андрушко Л. Рушник у весільній обрядовості, українців. *Берегиня*. 2000. №1. С. 3-11.
- Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. К., 1988. 189 с.
- Здоровега Н. Нариси народної весільної обрядовості в Україні. К., 1992. 174 с.
- Петров В. Український фольклор: заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу. *Берегиня*. 1996. № 3-4. С. 86-101.
- Степанишин Б. Нове поповнення скарбниці пісенної творчості України. *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 1-2. С. 81-82.

Тема 5. Героїчний епос та ліро-епос, його вивчення на уроках української літератури.

1. Билини. Тематичне розмаїття, поетика.
 2. Історичні легенди.
 2. Думи. Особливості поетики дум, їх класифікація. Тематичні цикли дум про героїчну боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників («Дума про Самійла Кішку», «Маруся Богуславка», «Втеча трьох братів з міста Азова», «Дума про козака Голоту»).
 3. Історичні пісні. Пісні-хроніки. Пісні-гімни.
 4. Історичні та героїчні балади («Бондарівна», «Лимерівна» та ін.).
 5. Кобзарство як унікальне культурно-історичне явище України.
- САМОСТІЙНА РОБОТА.

Література

- Атрошенко Г. Ручка О. Постать Івана Сірка: метаморфоза образу метаморфози його інтерпретації в героїчному епосі Нижньої Наддніпряни. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 23. Ужгород : Ужгородський нац. унів-т, 2018. С. 24-26.
- Беценко Т. «Загадкові» слова в українських народних думах. *Дивослово*. 2003. № 12. С. 17-19.
- Григор'єв-Наш. Історія України в народних думах і піснях. К. : Веселка, 1993. 271 с.
- Денисюк І. Релікти лицарсько-дружинної та билинної поезії (знахідки у фольклорі волинсько-поліського ареалу). *Слово і час*. 2003. № 1. С. 22-28.
- Козловський В. Категорія драматичного в українській народній баладі. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 6. С. 69-75.

Козловський В. Трагічне як один з естетичних аспектів української народної балади. *Мандрівець*. 2004. № 5. С. 43-53.

Логвиненко Н. Проблеми вибору, душевна роздвоєність, Марусі Богуславки між любов'ю до рідної землі та становищем дружини турецького вельможі («Маруся Богуславка»): Українська література. Конспект уроку, 7-й клас. *Українська мова й література в школах України*. 2018. № 6. С. 33-37.

Набок М. Диспозиція «своє–чуже» як вияв національного характеру в українських думах. *Дивослово*. 2003. № 10. С. 18-22.

Набок М. Штрихи до характеристики світогляду героїв українських народних дум. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 4. С. 95-102.

Степанишин Б. Українські народні думи. *Українська мова і література в школі*. 2000. № 6. С. 24-29.

Франко І. «Тополя» Т. Шевченка. *Збір. творів: У 50 т. К.* : Наукова думка, 1980. Т. 28. С. 73-88.

Тема 6. Пісня та її роль у житті українців. Вивчення суспільно-побутових пісень на уроках української літератури у 7 класі.

1. Родинно-побутові пісні.
2. Суспільно-побутові пісні та їх вивчення на уроках української літератури.
3. Танкові пісні.
4. Романси та особливості їх виконання.
5. Пісні літературного походження, які стали народними.
6. Наукові дослідження пісень.

Література

Баденко Н. Трагічний і героїчний пафос козацьких пісень. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2014. № 33. С. 25-28.

Білик В. Психологічний зміст символічної ситуації смерті в народних ліричних піснях. *Мандрівець*. 2002. № 3. С. 34-38.

Братко В. Художнє відображення дійсності в козацьких і чумацьких піснях (7-й клас). *Українська мова і література в школі*. 2014. № 7. С. 32-36.

Білик В. Психологічний зміст символічної ситуації смерті в народних ліричних піснях. *Мандрівець*. 2002. №3. С. 34-38.

Братко В. Художнє відображення дійсності в козацьких і чумацьких піснях (7-й клас). *Українська мова і література в школі*. 2014. № 7. С. 32-36.

Гончаренко О. Козацькі пісні про дух протесту та свободи українського народу. *Мандрівець*. 2003. № 2. С. 46-52.

Дей О. Народнопісенні жанри. Вип. 2. К. : Музична Україна, 1983. 112 с.

Степанишин Б. Нове поповнення скарбниці пісенної творчості України. *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 1-2. С. 81-82.

Тема 7-8. Казкова і неказкова проза

1. Художньо-стильові особливості казкового епосу, відмінність від неказкової прози (байки, бувальщини, перекази, оповідання).
2. Культово-анімістичні (міфологічні) казки. Звіриний епос.
3. Чарівні (героїчні) казки.

4. Сюжетно-композиційна будова чарівних казок.
 5. Соціально-побутові казки, анекдоти та небилиці.
 6. Зв'язок народної казкової прози з художньою літературою (на прикладі казок І. Франка, Н. Забіли та ін.), збирання та дослідження казкового епосу.
- КОНТРОЛЬНА РОБОТА.

Література

- Бріцина О. Українська народна соціально-побутова казка: (Специфіка та функціонування). К. : Наукова думка, 1989. 150 с.
- Дашкевич В. Я. До питання про заложних тварин в уявленнях українського народу. *Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія*. К. : Либідь, 1991. С. 527-540.
- Жовталюк О. В одному щасливому дитинстві... Урок узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок з теми «Літературна казка». *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2010. № 3. С. 16-20.
- Кумпан Т. Сторінками прочитаних казок. Позакласне читання 5 клас. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2014. № 27. С. 36-39.
- Наумовська О. У пошуках безсмертя: шлях міфічного й казкового героя (вертикальна площина). *Окриленість словом. Збірник наукових праць на пошану професора Степана Хороба* / Відп. ред. Роман Піхманець. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2019. С. 648-655.
- Пастух Н. Тваринна образно-символічна система українського фольклору. *Мандрівець*. 2000. № 3-4. С. 66-68.
- Романич Н. Казка «Про правду і кривду». Тематика народних казок, їх різновиди. Побудова казки. Народні уявлення про добро і зло у казці. Фантастичне і реальне, красиве і потворне. *Українська література, 5 клас. Українська мова й література в школах України*. 2015. № 3. С. 37-38.
- Ящуржинский Х. О превращениях в малорусских сказках. *Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія*. К. : Либідь, 1991. С. 554-575.

Тема 9. Презентація групових проєктів «На допомогу майбутньому вчителю»

Література

- Бондаренко Ю. Самостійна робота як спосіб реалізації загальнодидактичних та методико-літературних завдань. *Дивослово*. 2018. № 1. С. 23-27.
- Кириленко Н. Формування особистості учнів середніх класів засобами українського фольклору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2009. № 7-8. С. 31-33.
- Яременко Н. Народознавчі елементи як засіб формування національної самосвідомості учнів на уроках української літератури. *Рідна школа*. 2006. № 10. С. 30-32.

Оцінювання і контроль

Контроль набутих знань і вмінь із навчальної дисципліни «Усна народна творчість» здійснюється у два етапи:

- на практичних заняттях (усне опитування на практичних заняттях); при перевірці виконаної студентом самостійної роботи чи індивідуальних завдань; контроль знань (шляхом усного чи письмового опитування студентів;

- екзамен.

Максимальна підсумкова оцінка – 100 балів. Допуск до екзамену – 50 балів (оцінки за практичні заняття – 30 балів, за контрольну роботу – 10 балів, за самостійну роботу – 10 балів). Екзамен – 50 балів.

Оцінювання здійснюється за національною на ECTS шкалою оцінювання на основі 100-бальної системи. (Див.: пункт «9.3. Види контролю» Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»).

Питання для поточного та підсумкового контролю.

1. Фактори впливу на розвиток фольклору та його етнічні особливості.
2. Фольклор та фольклористика.
3. Усна народна творчість і професійна художня література.
4. Періодизація фольклору.
5. Напрями та школи фольклористики.

Основні світоглядні системи українського фольклору

1. Дохристиянські вірування давніх слов'ян.
2. Християнство і його вплив на розвиток української народної словесності.
3. Магія і міфологія.
4. Магія як найдавніший пласт народної творчості та її форми.
5. Давня праслов'янська міфологія.

Календарно-обрядова творчість

1. Ритуально-міфологічна основа зимового циклу календарної обрядовості.
2. Жанри зимового циклу календарно-обрядової творчості.
3. Ритуально-міфологічна основа весняного циклу календарної обрядовості
4. Жанри весняного циклу календарно-обрядової творчості.
5. Ритуально-міфологічна основа літнього циклу календарної обрядовості.
6. Жанри літнього циклу календарно-обрядової творчості.
7. Ритуально-міфологічна основа осіннього циклу календарної обрядовості.
8. Жанри осіннього циклу календарно-обрядової творчості.
9. Драматизовані календарно-обрядові дійства.

Родинно-обрядова творчість

1. Весільна обрядовість, її виникнення та становлення.
2. Весілля як драма. Його основні етапи та народнопісенний супровід .

3. Народна обрядовість, пов'язана з народженням дитини.
4. Похоронна обрядовість. Голосіння та їх різновиди.
5. Обряди, пов'язані з будівництвом дому та новосіллям.
6. Зв'язок жанрів родинно-обрядової творчості з художньою літературою та їх дослідження.

Героїчний епос

1. Билини, їх тематичні групи.
2. Думи, їх художні особливості.
3. Історичні пісні. Пісні-хроніки.
4. Балада як фольклорний жанр.
5. Українські народні балади, їх тематично-стильові особливості і поетика.

Ліричні пісні

1. Родинно-побутові пісні.
2. Суспільно-побутові пісні. Їх види.
3. Танкові пісні, їх особливості.
4. Пісні літературного походження.
5. Романси, їх види.
6. Зв'язок жанрів пісенної лірики з художньою літературою та їх дослідження.

Казкова проза

1. Художньо-стильові особливості казкового епосу.
2. Культурно-анімістичні (міфологічні) казки. Звіриний епос.
3. Чарівні (героїчні) казки.
4. Сюжетно-композиційна будова чарівних казок.
5. Соціально-побутові казки, анекдоти та небилиці.
6. Зв'язок народної казкової прози з художньою літературою, збирання та дослідження казкового епосу.

Дитячий фольклор

1. Колискові пісні, їх художні особливості.
2. Забавлянки, їх призначення.
3. Жанри, які перейшли в дитячий фольклор із загальної народної творчості.
4. Жанри, що виникли в дитячому середовищі. Дитяча пареміографія.
5. Зв'язок дитячого фольклору з художньою літературою та його дослідження.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Підручники

1. Лановик М., Лановик З. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість. Навчальний посібник. К. : Знання-Прес, 2006. 591 с.
2. Руснак І. Український фольклор: навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. 304 с.
3. Філоненко С. Усна народна творчість. Навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 416 с.

Основна література

1. Азьомов В. Духовна архетипна система етнонаціонального у викладанні української літератури в загальноосвітній школі. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 4. С. 31-37.
2. Баденко Н. Трагічний і героїчний пафос козацьких пісень. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2014. № 33. С. 25-28.
3. Братко В. Особливості вивчення календарно-обрядових пісень на уроках української літератури у культурологічному контексті (6 клас). *Українська мова і література в школі*. 2014. № 5. С. 30-35.
4. Братко В. Художнє відображення дійсності в козацьких і чумацьких піснях (7-й клас). *Українська мова і література в школі*. 2014. № 7. С. 32-36.
5. Буличева В., Вівчарик Н. Гаївки в системі весняної обрядової пісенності села Підлісся. Молодий вчений. № 11 (51) листопад 2017. С. 185-188. Режим доступу: file:///C:/Users/ifcem/Downloads/molv_2017_11_47.pdf
6. Вовчак А., Довгалюк І. Документування фольклорної традиції. Режим доступу: https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/ЛЕК_Methodyehka_folk_praktyka
7. Воропай О. Звичайі нашого народу / Етнографічний нарис. Режим доступу: <https://iknigi.net/avtor-oleksa-voropay/96642-zvichayi-nashogo-narodu-oleksa-voropay/read/page-1.html>
8. Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Луцьк : ПДВ Твердиня, 2014. 448 с.
9. Данилюк-Терещук Т. Інтерпретація фольклорного образу русалки в українській прозі першої половини XIX ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2016. № 1. С. 110-117. Режим доступу: file:///C:/Users/ifcem/Downloads/Nvvnuffl_2016_1_24.pdf
10. Зібарова Л. «Пісня – душа народу». Захист проекту. *Українська мова та література*. 2018. № 15-16. С. 26-32.
11. Качак Т. Дитячий фольклор як сегмент усної народної творчості. *Українська література для дітей та юнацтва*. К. : ВЦ «Академія», 2016. С. 26-51.

12. Кирчів Р. Ф. Історія української фольклористики. Т. 1. Преромантична і романтична фольклористика. Л. : Інститут народознавства НАН України, 2017. 524 с.

13. Козловський В. Поетика трагічного в українській народній баладі. Режим доступу: file:///C:/Users/ifcem/Downloads/NaZo_2015_3_9.pdf

14. Романич Н. Казка «Про правду і кривду». Тематика народних казок, їх різновиди. Побудова казки. Народні уявлення про добро і зло у казці. Фантастичне і реальне, красиве і потворне. Українська література, 5 клас. *Українська мова й література в школах України*. 2015. № 3. С. 37-38.

15. Сидоренко Ю. Аналіз образів-персонажів міфологічного походження в процесі вивчення літературного твору в школі (9-11 класи). *Українська мова й література в школах України*. 2019. № 6. С. 37-40.

Додаткова література

16. Амерханян С. Інтегрування на уроках літератури. Прислів'я та приказки. Народне уявлення про довкілля та моральні норми українського народу. *Дивослово*. 2012. № 11. С. 5-8.

17. Жеплинський Б., Ковальчук Д. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник. Л. : Галицька видавнича спілка, 2011. 316 с.

18. Рибак Ю. Народновокальна творчість Середнього Полісся (розширений пита льник): Методичні рекомендації для студентів кафедри музичного фольклору: Вид. 2-ге, доп. Рівне : РДГУ, 2010. 26 с.

19. Руснак І. Український фольклор: навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2010. 304 с.

20. Семенов О., Базиль Л., Дятленко Т. Фахова практика вчителя-словесника: навч. посіб. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2011. 490 с.

21. Фольклористична експедиційна практика (Львівський національний університет імені Івана Франка) / Укл. Андрій Вовчак, Ірина Довгалюк. Л., 2010. Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/kafedra_folklore/ekspedycja_prohrama.ht

22. Жовталюк О. В одному щасливому дитинстві... Урок узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок з теми «Літературна казка». *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2010. № 3. С. 16-20.

23. Вовчак А. На шляху до створення архіву українського фольклору. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2009. Вип. 47. С. 149-154.

24. Кириленко Н. Формування особистості учнів середніх класів засобами українського фольклору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2009. № 7-8. С. 31-33.

25. Філоненко С. Усна народна творчість. Навч. посібн. К. : Центр учбової літератури, 2008. 416 с.

26. Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження: Навчальний посібник. Л., 2008. 288 с.
27. Логвіненко Н. Фольклористика в системі літературної освіти старшокласників. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2008. № 12. С. 22-24.
28. Українська фольклористика: Словник-довідник / Укладання і загальна редакція Михайла Чорнопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.
29. Головецька Н. Русальні та купальні пісні. Розробка уроків. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2007. № 1. С. 31-33.
30. Бріцина О. Текстологічні аспекти методики фіксації народної прози. *Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства*. К., 2006. С. 146-180.
31. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. К.: Знання-Прес, 2006. 591 с.
32. Яременко Н. Народознавчі елементи як засіб формування національної самосвідомості учнів на уроках української літератури. *Рідна школа*. 2006. № 10. С. 30-32.
33. Лаврук М. Гуцули Українських Карпат (етнографічне дослідження): Монографія. Л.: Вид. центр імені Івана Франка, 2005. 288 с.
34. Верхол Н. Українська фольклористика в Галичині кінця XVIII – поч. XIX ст. *Дукля*. 2004. № 3. С. 65-69.
35. Денисюк І. Релікти лицарсько-дружинної та билинної поезії (знахідки у фольклорі волинсько-поліського ареалу). *Слово і час*. 2003. № 1. С. 22-28.
36. Жупанин С. Верховиночка. Література рідного краю: Навч. посібник: У 2-х книгах. К.: Рута, 2003. Кн. 1. Кн. 2.
37. Коваль В. Із досвіду проведення фольклорних експедицій. *Музичний фольклор в системі навчання та виховання молоді*. Тернопіль, 2000. С. 85-89.
38. Фольклористика: Програма та методичні рекомендації до проведення фольклорної практики студентів філологічного факультету / Уклали Лідія Дунаєвська, Леонід Шурко. К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2000. 40 с.

Словник термінів

Сучасний словник літературознавчих термінів / Автор-укладач М. Ф. Гетьманець. Харків: Веста, 2003.

АНЕКДОТ (від гр. *anekdotos* – неопублікований) – коротке усне жартівливе оповідання з несподіваним закінченням.

БАЙКА – ліро-епічний жанр: невеличкий, здебільшого віршований повчально-гумористичний чи сатиричний твір з алегоричним змістом, у якому людське життя відтворюється або в образах тварин, рослин і речей, або зведене до простих і умовних стосунків.

БАЛАДА (від прованс. *ballar* – танцювати) – віршований твір з гострим драматичним сюжетом, любовного, казковофантастичного, легендарно-історичного, героїко-патріотичного змісту.

БИЛИНИ (від старод. слова «быль» – те, що справді було) – українські та російські епічні народні пісні героїчного, соціальнопобутового та казкового характеру, складені безіменними співцями про події переважно XI–XVI ст.

БУВАЛЬЩИНА – в народній творчості – коротке усне оповідання про те, що нібито сталося насправді.

ВЕРТЕП (від старослов. *печера*) – народний ляльковий театр, поширений в Україні XVIII–XIX ст. Являв собою скриньку у вигляді двоповерхового будиночка із прорізами в підлозі, через які вертепник управляв дерев'яними ляльками. Виконавцями та авторами вертепних драм виступали школярі й мандрівні дяки, пізніше – мандрівні артисти.

ВЕСНЯНКИ, ГАЇВКИ ЧИ ГАГІЛКИ – давні за походженням обрядові, переважно танкові дівочі, пісні, що виконувалися на честь приходу весни й оспівували пробудження природи, кохання, радісну працю на землі. Весняні обрядові пісні були дуже поширені в Росії, в Україні й Білорусії.

ДРАМА НАРОДНА – різні форми народного театрального мистецтва, які передавалися в усній формі від одного покоління до іншого і виконувалися самодіяльними артистами. Елементи народної драми були в обрядах (різдвяних, купальських, весільних та ін.), але існували й різні види театру: ляльковий (вертеп з інтермедіями в Україні, театр Полішинель в Італії, Петрушка – в Росії та ін.), «живий театр», у якому ролі виконували люди, релігійні вистави з інтермедіями тощо.

ДУМИ – народні ліро-епічні пісні переважно героїчного характеру про важливі події Історії України (починаючи з XV ст.), виконувані народними співцями речитативом (співомдекламацією) під акомпанемент кобзи чи ліри

ЗАГАДКА – один із жанрів народної творчості, метафоричне описання предмета чи явища, яке необхідно розгадати.

ЗАМОВЛЯННЯ – слова, вислови, віршовані формули, дуже давні за походженням, яким приписується магічна сила, здатна викликати бажаний стан. Тематика замовлянь досить широка: господарчі, лікувальні, любовні тощо.

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ – народні ліро-епічні твори про важливі історичні події та видатних історичних осіб.

КАЗКА – фольклорний розповідний твір про вигадані, а часто й фантастичні події, що відбуваються з людиною чи твариною.

КОБЗАР – український народний співець, який виконує пісні під акомпанемент кобзи (пізніше – бандури). Основний репертуар кобзарів – думи, історичні пісні.

КОЛИСКОВІ ПІСНІ – народні пісні, що співаються тоді, коли заколисують дітей, присипляють їх.

КОЛОМИЙКА (від назви гуцульського міста Коломия) – коротка лірична або жартівлива танцювальна пісня, поширена на західноукраїнських землях.

КОЛЯДКИ – давні за походженням обрядові величальні пісні, обрядові пісні, що виконувалися групами молоді (колядників) під час різдвяних свят.

КУПАЛЬСЬКІ ПІСНІ – обрядові пісні весняно-літнього циклу, поширені у східних слов'ян, особливо в Україні та Білорусії. Назва походить від свята Івана Купала (24 червня), яке увійшло в народний побут ще з язичницьких часів.

ЛЕГЕНДА (від лат. *legenda* – те, що слід читати) – переказ, фантастичне оповідання про події, які могли бути в минулому. Найбільш поширені легенди про заснування міст (наприклад, про заснування Києва трьома братами і сестрою), про видатних людей, святих подвижників.

МІФ (від гр. *mythos* – слово, мова) – один з ранніх видів фольклору, фантастичне оповідання, яке в образній формі пояснює явища навколишнього світу.

НАЙМИТСЬКІ ПІСНІ – соціальнопобутові пісні, що виникли за часів кріпацтва, а особливого поширення набули в другій половині XIX ст. у зв'язку із збіднінням села і появою значного прошарку безземельних селян, які шукали заробітку в наймах.

НЕБИЛИЦЯ – невеличкий фольклорний твір з сатиричним чи гумористичним змістом, побудований на каламбурі

ОБЖИНКОВІ ПІСНІ – обрядові величальні пісні, що супроводжували свято закінчення жнив.

ОБРЯДОВА ПОЕЗІЯ – один з найдавніших видів народної поезії, тісно пов'язаний з побутом і трудовою діяльністю людей. Обрядову поезію поділяють на календарну і сімейно-обрядову.

ПЕСТУШКИ – дитячі пестливі пісні, якими супроводять рухи маляти чи гри з ним.

ПРИМОВКИ – жартівливі, переважно римовані вислови, якими починається чи завершується казка; дотепні зауваження, що вплітаються в розповідь чи текст твору, тощо.

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ – стислі і влучні афористичні вислови, в яких у художній формі виражено судження народу про життєві явища.

ПРИСПІВКИ – коротенькі гумористичні пісеньки, які супроводжують танець. За змістом близькі до частівок і коломийок.

РУСАЛЬНІ ПІСНІ – обрядові пісні, що виконувалися на «русальному тижні» (кінець травня–початок червня).

УСМІШКА – невеликий прозовий гумористичний твір. Термін належить Остапу Вишні, автору збірок «Вишневі усмішки».

ФОЛЬКЛОРИСТИКА – наука про уснопоетичну народну творчість (фольклор), що вивчає значення словесного мистецтва народних мас і його специфіку, особливості й закономірності розвитку в різні періоди історії, співвідношення колективного й особистого творчих начал у фольклорі, його взаємозв'язки з художньою літературою та іншими видами мистецтва, досліджує походження, зміст і форму фольклорних жанрів, окремих творів, їх варіанти.

ЧАСТІВКА – жанр народної лірики, чотирирядкова, іноді – шестирядкова римована пісня швидкого темпу виконання, адресована конкретній особі чи аудиторії, оформлена як моментальний влучний відгук на злобу дня.

ЩЕДРІВКИ – старовинні обрядові величальні пісні, якими зустрічали початок нового хліборобського року, початок весняної рільницької праці, що починалася наприкінці березня.

ЗМІСТ

1. Анотація.....
2. Програма навчальної дисципліни.....
3. Вівчарик Н. Фольклорне багатство нашого народу.....
4. Буличева В., Вівчарик Н. Гаївки в системі весняних обрядів села Підлісся
5. Сюжетно-тематичний польовий питальник «Гаївки».....
6. Зразки контрольної роботи.....
7. Тести.....
8. Самостійна робота.....
9. Практичні заняття. Теми.....
10. Оцінювання і контроль.....
11. Питання для поточного та підсумкового контролю.....
12. Список рекомендованої літератури.....
13. Словник термінів.....

УДК 398(075. 8)
ББК 82. 3 (4 УКР)я 73
В 41

Вівчарик Н. М. Усна народна творчість: Методичні рекомендації до курсу. Івано-Франківськ : Територія друку, 2020. 128 с.

Науково-методичне видання

В авторській редакції

Підп. до друку _ _ 2020. Формат 60x84.

Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».

Вид. арк. __. Тираж __. Зам. № __. Віддруковано на різнографі.